

EEVA-LIISA BASTMAN

## Eläimen ja ihmisen suhde ”Härkä-Tuomossa”

”Härkä-Tuomo” kuuluu Kiven myöhäistuotannon laajoihin eppisiin runoihin, ja se julkaistiin vasta kirjailijan kuoltua vuonna 1878 ilmestyneissä *Valituissa teoksissa*. Runo on fiktiivinen pienoiselämäkerta. Nimihenkilö Tuomo on yksinkertainen ja oppimaton mies, joka viihtyy paremmin eläinten kuin ihmisten parissa. Tuomon suurin nautinto elämässä on hoitaa talon kahta härkää ja kyntää peltoa härkien vetäessä auraa. Hän suorastaan välttelee kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa, mutta härkiin, Poikaan ja Luikiin, hän on syvästi kiintynyt.

”Härkä-Tuomo” rakentuu kolmesta kokonaisuudesta, jotka tyyllisesti poikkeavat toisistaan. Ensimmäinen jakso on laajuudeltaan 80 säettä, ja se tutustuttaa lukijan runon päähenkilöön ja kertoo hänen elämänvaiheistaan realistis-humoristiseen sävyyn. Toinen, lähes satasäkeinen kokonaisuus on osista laajin, ja se kuvaa idylliseen tyyliin kesäistä pyhäiltaa, jonka Tuomo viettää kosken partaalla härkiensä kanssa. Runon päättää 70 säkeen laajuinen jakso, joka tuo tarinaan yllättävän käänteen ja kuvaa sen traagisia seurauksia. Aiempia jaksoja leimannut huumori puuttuu kokonaan runon vakavasävyisestä lopetuksesta. (Vrt. Viljanen 1953: 94.)

Kiven on katsottu saaneen vaikutteita runoon J. L. Runebergilta. Runeberg käytti pienoiselämäkerran muotoa sekä ”Härkä-Tuomossa” esiintyvää viisinousuista trokeeta runomittana *Idylleissä ja epigrammeissa* ja ”Grafven i Perrho” -runossa (”Hauta Perhossa”, 1831/1852) (Tarkiainen 1950: 275–276). Lauri Viljasen tulkinnan mukaan runo on tietoinen vastalause Runebergin eppisen runouden arvoille ja maailmakuvalle (Viljanen 1953: 95). ”Härkä-Tuomo” eroakin merkittävästi Runebergin patrioottisiin ja maskuliinisiin ihanteisiin sitoutuneesta epiikasta. Runo avaa näkymiä yksinkertaisen ja väheksytytyn henkilön elämään ja maailmaan, joka inhimillisen kanssakäymisen puutteesta huolimatta osoittautuu tunnesisällöltään rikkaaksi. Erityisen kiinnostavaksi runon tekee se, että vuorovaikutuksen toisena osapuolena ja tunteiden kohteena on eläin, ei toinen ihminen. Tässä artikkelissa keskityn tarkastelemaan eläimen ja ihmisen suhdetta ”Härkä-Tuomossa”. Mihin Tuomon läheinen suhde härkiin perustuu, minkälaisena se esitetään, ja mikä on sen merkitys runossa?

Ihmisen ja eläimen kohtaaminen sekä lajikäsitysten rakentuminen kuuluvat 2000-luvulla laajaksi monitieteiseksi tutkimusalaksi kehittyneen eläintutkimuksen keskeisiin kysymyksiin. Eläintutkimuksessa on pohdittu muun muassa sitä, miten ihmislaji määrittää vieraslajisia olentoja suhteessa itseensä, ja minkälaista on ihmisten ja eläinten välinen vuorovaikutus (Sepänmaa 2009; Waldau 2013).

Lajien perinpohjaista eroa ja inhimillisen toimijuuden ensisijaisuutta korostavaa lähestymistapaa on alettu pitää ongelmallisena. Eläintutkimuksessa on pyritty irrottautumaan ihmiskeskeisistä määrittelyistä ja jäsennelty uudestaan vieraslajisten olentojen erilaisia olemassa olemisen tapoja ja vuorovaikutuksen muotoja. (Lummaa 2010: 303–304;

Lummaa 2012: 28.) Karoliina Lummaa käsitteellistää eläinten maailman omalaatuisuutta vierasmaailmaisuuksien käsitteen avulla. Vierasmaailmaisuuksien ei lukitse eläimen olemusta lajiin tai luokkaan, vaan tarjoaa ei-inhimillisen perspektiivin eläimen maailmaan sellaisena kuin eläin sen kokee (Lummaa 2012: 32–33).

Pohdin artikkelissa sitä, miten runo hahmottaa rajat eläimen ja ihmisen välillä ja minkälaista on runossa kuvattu eläinten ja ihmisten välinen vuorovaikutus. Hyödynnän vierasmaailmaisuuksien käsitteen ohella fenomenologista lähestymistapaa, jota Erika Ruonakoski on soveltanut eläintutkimukseen (Ruonakoski 2011). Fenomenologia on kiinnostunut siitä, miten maailma ja siinä olevat olennot ilmenevät meille. Ruonakosken tutkimuksen valossa analysoin, miten eläimiä ”Härkä-Tuomossa” havainnoidaan ja kuvataan, ja minkälaisia kokemuksia liittyy eläimen ja ihmisen väliseen suhteeseen. Merkittäväksi tekijäksi runon tavassa kuvata ihmisen ja eläimen suhdetta osoittautuu empatia. Runossa asetetaan vastatusten kaksi erilaista tapaa suhtautua eläimiin, ja runon loppua leimaava traagisuus syntyy näiden näkökulmien yhteentörmäyksestä.

### ”Harvasanahinen Härkä-Tuomo”

Kasvoi uros urhee Kaimalassa,  
Tuomo, emäntänsä heimolainen;  
Teki työtä, uhmaili kuin peikko;  
Milloin peltoa hän pölyytteli  
Väsytetty, milloin möyriskeli  
Soita, luhtia kuin korven karhu  
Talvikontoansa rakentaissaan.  
Mitä sai hän, mitä puuhastansa?  
Sai hän leipänsä ja ruumiin verhon.  
(H-T: 175.)

Runon alku kertoo, kuinka poika kasvaa sukulaisten talossa ahkeraksi rengiksi, joka väsymättä raataa pellolla ja talon töissä. Runon ensimmäisessä jaksossa kerrotaan tapauksesta, jossa Tuomo vieään väkipakolla lukukinkereille, jossa hän jurottaa mykkänä suostumatta lukemaan. Vaikenemiseen on syy: Tuomo ei osaa lukea. Yhteisön painostuksesta ja lukuisista yrityksistä huolimatta Tuomo ei myöskään opi lukemaan. Tuomon henkilöhaahmon ja hänen eläinsuhteensa kannalta on olennaista, että Tuomo esitellään lukijalle ahkerana, vaatimattomana ja tyhjänä. Hän on myös hiljainen ja vaitonainen, ”harvasanahinen Härkä-Tuomo”.

Siinä missä lukutaidottomuus *Seitsemässä veljeksessä* on tulkittavissa yhteiskunnallisen järjestyksen vastustukseksi, Tuomon oppimisvaikeudet ovat toista lajia. Lukutaidottomuus on veljeksiä yhdistävä piirre, joka romaanin alussa hitsaa heitä yhteen ja antaa kimmokkeen yhdessä uhmata talonpoikaisyhteisöä ja yhteiskunnan normeja (Lytykäinen 2004: 52–56). Tuomon lukutaidottomuus on selvä puute, joka tekee hänet muiden silmissä vähempiarvoiseksi, eikä hänen asemansa myöskään muutu runon edetessä. Lukutaidottomuus eristää Tuomon muista ihmisistä. Alussa kuvatun lukukinkeritapauksen jälkeen runossa ei esiinny yhtään

kohtausta, jossa Tuomo olisi tekemisissä yhdenkään ihmisen kanssa, ellei oteta lukuun runon lopussa esiintyvää lyhyttä kohtaamista talon piian kanssa. Lukutaidottomuus ei ole Tuomon ainoa puute: ”Oli paljon, jota hän ei tainnut / Johon luja luontonsa ei käynyt; / Johon myöntynyt ei jyrkkä mieli.” (H-T: 176.)

Oppimattomuus, harvasanaisuus, jota nimitetään peräti mykkyudeksi, luja luonto ja jyrkkä mieli ovat Tuomoa määrittäviä piirteitä työteliäisyyden ja fyysisen voiman lisäksi. Nämä piirteet erottavat päähenkilöä muista ihmisistä mutta samalla yhdistävät häntä härkiin. Härkä-Tuomon nimi viittaa siihen, että Tuomo tekee töitä härkien kanssa, mutta nimi viittaa myös eläinmäisiin piirteisiin. Tuomon utteruus rinnastuu työeläinten utteruuteen. Viljo Tarkiaisen luonnehdinnan mukaan hän tekee työtä toisten hyväksi ”itseänsä muistamatta, itsellensä mitään pyytämättä” (Tarkiaisen 1950: 276). Härkämäisten piirteiden lisäksi Tuomoa kuvataan runossa eläinvertausten kautta: kinkereillä hän istuu ”kuin tarhapöllö”, hän on ”kuin korven karhu” tai ”kuin uskollinen koira”.

Härkä-Tuomon käytös härkiä kohtaan on tyystin erilaista kuin ihmisiä kohtaan. Vaikka runossa viitataan toistuvasti Tuomon mykkyYTEEN, härille hän puhuu. Härkien ja Tuomon kommunikaatio nousee esiin runon alkuun sijoittuvassa jaksossa, jossa kerrotaan Tuomon ja härkien työstä:

Yksi oli toki työ ja toimi,  
 johon iski aina miehen into;  
 härkäparillansa peltosarall'  
 ajeskella poudan paahteessa  
 käärittynä sakeahan pöllyyn,  
 miehelle se huvi suurin täällä.  
 Ajeli hän: silloin kauas kuului  
 luihkina ja halkaisevat huudot,  
 räminätä, rähinätä kuului.  
 Toki tuolloin taasen jutteli hän,  
 juhdillensa jutteli, kuin veikko  
 veikollensa ilvehtien juttuu.  
 Mutta sitten taasen hirveästi  
 miesi ärjähti ja hulja helui;  
 taivaan tuulta löi hän, harvoin härkää.  
 (H-T: 176.)

Jakso kuvaa Tuomoa mielipuuhaan peltotöissä. Tuomo komentaa härkiä ”rähisten” ja ”ärjyen”, mutta juttelee niille myös leppoisaan sävyyn ”kuin veikko / veikollensa ilvehtien juttuu”, mikä viittaa mukavaan ja humoristiseen, ehkä myös veljellisen piikittelevään jutusteluun. Tuppisuinen Tuomo ei halua ihmisten joukossa tuottaa puhetta, mutta nyt hän käyttää ääntä viestiessään härille työn lomassa.

### ***Vuorovaikutus ja kommunikaatio***

Erilainen tapa kommunikoida vaikeuttaa lajien välistä vuorovaikutusta. Ihmisten kommunikaatio on pitkälti kielellistä ja perustuu kielelliseen tapamme hahmottaa ympäristöämme. Eläinten kommunikaatio nojaa osin äänteisiin, osin käytökseen. Kun ihminen kommunikoi eläinten kanssa,

tärkeintä ei ole sanallinen viesti, vaan liikkeet ja äänen sävy. (Ruonakoski 2011: 254.)

Vaikka härät eivät ymmärrä Tuomon sanojen sisältöä, ne kuitenkin käsittävät, mitä Tuomo ”ärjynnällä” ja ”rähinällä” haluaa, sillä komentaminen riittää ja piiskaa tarvitaan kertojan mukaan vain harvoin. Samoin voidaan otaksua, että härät erottavat huudon ja komentamisen sekä juttelun ja ”ilvehtimisen” välisen sävyeron. On huomionarvoista, että Tuomon sanojen sisältöä ei kerrota myöskään lukijalle. Sanallisen viestin puuttuessa tilanteen kuvauksesta välittyy kaksi eri tunnelmaa: huuto ja komentaminen, joiden avulla härkiä ajetaan työhön, sekä tyytyväisyys siitä, että työ sujuu toivotulla tavalla.

Tuomon sanallista kommunikaatiota härkien kanssa kuvataan runossa sellaisena, kuin se näyttäytyy härkien näkökulmasta. Härät, jotka vetäessään eivät näe niitä ajavaa henkilöä eivätkä vetämäänsä kuormaa, eivät ymmärrä puheen ja komentojen sisältöä. Eläimet eivät myöskään erottele ihmisestä ja työvälaineistä lähteviä ääniä, vaan yhdistävät huudon piiskan ääneen sekä vetovälaineiden räminään:

(– –) silloin kauas kuului  
luihkina ja halkaisevat huudot,  
räminätä, rähinätä kuului.  
(H-T: 176.)

Kuvaus, joka avaa runoon ei-inhimillisen perspektiivin, liittyy vierasmaailmaisuuden käsitteeseen. Karoliina Lummaan mukaan eläin on ”paitsi vieraslajinen myös vierasmaailmainen olento”. Eläimellä on oma maailmansa sekä oma lajityypillinen tapansa tarkastella maailmaa ja olla oman maailmansa aktiivinen toimija. Vierasmaailmainen perspektiivi voi avata lukijalle näkymiä tuntemattomaan maailmaan. (Lummaa 2012: 26–28.) Selkeästi härkäperspektiiviä edustavat kohdat ovat runossa kuitenkin harvassa. Härkien käytöstä tai reaktioita Tuomon ääneen ei kuvata, tietoisuuden tai ajattelun kuvauksesta puhumattakaan.

Vierasmaailmaisuuden käsitteen on katsottu korostavan eroa eläinten ja ihmisten maailmojen välillä (Lummaa 2012: 34). Härkien maailma ei kuitenkaan ole kokonaan erotettavissa Tuomon kokemuksista ja maailmasta. Usein niiden maailma osuu yksiin tai limittyy Tuomon maailman kanssa. Esimerkiksi työn kuvauksessa mainittu auringon paahde ja maan pöly ovat seikkoja, jotka voivat kuulua yhtä hyvin härkien kuin Tuomon kokemukseen peltotöistä. Työn kokeminen *huvina* puolestaan liitetään eksplisiittisesti Tuomoon (”miehelle se huvi suurin täällä”). Härkien kokemus vetojuhtana olemisesta ja työn raskaudesta tai yksitoikkoisuudesta ei välity runosta.

Toisin kuin usein kuvattaessa ihmisten ja eläinten välistä kanssakäymistä, eläimiä ei tässä runossa inhimillistetä. Yhteys eläimen ja ihmisen välillä syntyy kirjallisuuden eläinkuvauksissa tavallisimmin siten, että ihminen tulkitsee eläimen eleiden tai toiminnan ilmaisevan inhimillisiä tunteita tai tottumuksia. Esimerkiksi Zacharias Topeliuksen lintuaiheisissa runoissa lintu ei laula reviiiriä merkitäkseen, kuten tosielämässä, vaan linnun laulu ilmaisee iloa, kaipuuta tai isänmaanrakkautta (Topelius 2010 (1854): 200–205). Linnun toiminta merkityksellistyy ihmisen tavoista ja tunteista

käsin. (Vrt. Lummaa 2010: 115–117; Lummaa 2012: 25.) Nimiään lukuun ottamatta Poika ja Luiki ovat täysin vailla inhimillisiä piirteitä. Eläimen ja ihmisen välistä eroa hämärtää runossa kuitenkin se, että Tuomoon liitetään eläinmäisiä piirteitä ja häntä kuvataan eläinvertausten kautta.

### ”Se on toden totta eräänlainen rakkausidylli”

Tuomon elämästä härkien parissa annetaan kaksi toisiaan täydentävää kuvaa. Yhtä hallitsee arkinen työnteko, joka on Tuomon ja härkien elämän keskeisin sisältö. Toinen on työnteon vastapuoli, lepo. Lepoa ja joutenoloa kuvataan laajassa jaksossa, joka sijoittuu runon keskivaiheille. Tyyllisesti ja kerronnallisesti se poikkeaa runon ensimmäisestä jaksosta, joka esittelee Tuomon persoonaa, käy läpi hänen elämänvaiheitaan ja tarjoaa välähdyksen härkien ja Tuomon arkisesta uurastuksesta. Esitystavan muutos korostaa siirtymää Tuomon menneiden elämänvaiheiden kuvauksesta nykyhetken kuvaukseen. Aikamuoto vaihtuu, ja samalla ajankohdan ja miljöön kuvailu saa enemmän tilaa päähenkilöön keskittyvän kerronnan rinnalla.

Jakson alussa kohdataan iloisia ihmisiä kesäisen pyhäpäivän vietossa. Nuoret hakeutuvat kylän keinulle tai pelaavat kujalla, ja lapset leikkivät kedolla. Tuomo ei liity muiden seuraan vaan suuntaa härkähakaan, jossa hän istahtaa kannolle polttamaan tupakkaa ja juttelemaan härille.

Pianpa hän kohtaa kumppaninsa;  
Luikinsa ja Poikansa hän kohtaa  
veräjällä, nurmell’ laakealla.  
Myhäellen, tyytyväänä istuu  
juurelle hän koivuhisen kannon  
iskemähän tulta, polttamahan  
pesällisen lehteen venäläistä. (– –)  
Siinä mieluisasti katselee hän  
kohden Poikaansa ja Luikiansa,  
jotka itse on hän kasvattanut,  
vetohärjiks’ opettanut heitä,  
tehnyt heistä verrattomat juhdat.  
(H-T: 179.)

Runon laajimman jakson tapahtumat voidaan tiivistää seuraavasti: Tuomo polttaa tupakkaa ja härät laiduntavat, Tuomo seuraa härkien laiduntamista, kunnes torkahtaa auringonpaisteeseen. Unessa hän näkee unta häristään, ”rakkaimmista”, ja puhuu niille unissaan. Yön tullen myös härät käyvät levolle. Varsinaisia tapahtumia on vähän, mutta merkillepantavaa on se, miten runon kertojanääni seurailee Tuomon ajatusten kulkua. Keskimäinen jakso kertoo enemmän Tuomon omista mietteistä kuin runon alku, jossa Tuomoa kuvataan ulkoa päin. Tuomon ajatusten kautta kuvataan lähemmin myös hänen tunnesidettään härkiin. Lauri Viljasen mukaan kyseessä on ”toden totta eräänlainen rakkausidylli” (1953: 94).

Pyhäpäivän viettoa kuvaavassa jaksossa härät ovat toimijoita ja Tuomo passiivinen katselija. Tuomo istuskelee ”myhäellen, tyytyväänä”, ja

hän katselee ”mieluisasti (– –) / kohden Poikaansa ja Luikiansa”. Härkien siirtyessä lähemmäs koskea Tuomo seuraa heitä ”kumppanina uskollisena”. Tupakanpolton lomassa hän katsoo ”myhäilevin huulin / alas kohden härkähempujansa.” Tuomon tapa katsoa härkiä kertoo ylpeydestä ja toveruudesta, rakkaudestakin. Hän ihailee itse kasvattamiensa härkien voimaa ja ”jykevyyttä”, joka on yliveraista ihmisen voimaan nähden. Niin härille kuin niiden ajajalle on karttunut työvuosia, mutta Tuomo arvelee härillä olevan vielä hyviä vuosia edessään:

Ajan alasmäkeä jo vierii  
heidän elämänsä toivot päivät;  
vuotta kaksikymmentä jo lähes  
monessa he ovat kantanehet  
helteessä ja kylmässä iestänsä.  
Mutta eihän ydintä ja voimaa  
vielä jäsenistä jykevästä  
puutu: vielä vuosia he käyvät  
Tuomon turviss’ ikeen jynkän alla  
Kaimalassa, Luiki niinkuin Poika.  
(H-T: 179.)

Tuomon läheistä tunneyhteyttä härkiin selittää omasta työstä koettu ylpeys ja kokemus siitä, että härät osallistuvat hänen ponnisteluihinsa. Tuomon suhteessa härkiin on kyse kasvattajan ylpeydestä, eläinrakkaudesta, samankaltaisuuteen perustuvasta samastumisesta sekä työtoveruudesta.

Keskeistä Tuomon fokalisaation värittämässä kerronnassa on mielihyvän kokemus. Tuomon kokema mielihyvä liitetään runossa härkien laiduntamisen seuraamiseen sekä tupakan polttoon. Molemmat ovat Tuomon maailmassa ylellisyyttä, jonka pyhäpäivän joutenolo mahdollistaa. Tätä tekemättömyyden ja pysähtyneisyyden tilaa ilmentää etenkin runon tapa kuvata yksityiskohtaisesti polttamiseen liittyviä vaiheita, kuten tupakan sytyttämistä ja savun liikettä ilmassa (”tullettomass’ ilmassa se kiirii / pallosina miehen ympärillä”, ”savun sinisiä kierroksia / ympärillensä hän hellittelee”). Tuomon mielessä polttamisen tuottama mielihyvä rinnastuu mielihyvään, jota härkien voi ajatella kokevan laiduntaessaan:

Tuossa he nyt, voimaa uutta luoden,  
ahkerasti atrioitsee, purren  
lempeen nurmen mehukasta heinää,  
koska hiilakkaana juhlan taivas  
heidän päällään päilyy, päivän loimo  
lämmittäen loistaa, käen äänen  
ihanasti hymisevä kaiku  
riutuvana ympär’ soi ja koski  
vahtoisena matkan päässä pauhaa.  
Niinpä iltapäiväll’ ihanalla  
suvisunnuntaina tyytyväänä  
Tuomo koivukannon juurel’ istuu,  
nysä suussa, katsoin härkiänsä,  
koska ilo telmeisenä liikkuu  
kylän tantereill. (– –)  
(H-T: 180.)

## Eläytyminen, kuvittelu ja empatia

Edellä siteerattu kuvaus härkien laiduntamisesta on täynnä erilaisia mielihyvän ilmaisuja. Härille ruohon syöminen on ”uuden voiman luomista”, mutta Tuomon mielessä se yhdistyy aurinkoisen pyhäpäivän suomaan kokemukseen ilosta ja onnesta. Vaikka kuvauksen keskiössä ovat keissäisessä maisemassa laiduntavat härät, näkökulmaa hallitsee Tuomon tulkinta tilanteesta. Tuomo kokee itse iloa vapaahetkestään, tupakan poltosta ja härkien katselusta, mutta hän myös olettaa härkien kokevan hetken miellyttävänä ja eläytyy härkien kokemukseen laiduntamisesta. Eläytyminen näkyy esimerkiksi tavassa kuvata ruohoa ”lempeänä” ja ”mehukkaana”. Ihmisen kokemus ruohon syömisestä olisi varmasti toisenlainen, mutta on helppo kuvitella ruohon maistuvan lempeältä ja mehukkaalta härän suussa.

Härkien kokemukseen eläytyvä kuvaus ilmentää eläintä kohtaan tunnettua empatiaa. Erika Ruonakosken tulkinnan mukaan empatia merkitsee ”eläytymistä toisen keholliseen tilanteeseen sellaisena kuin tavoitan sen omasta näkökulmastani” (Ruonakoski 2011: 136). Näkökulma on inhimillinen, mutta kohde, jonka tilanteeseen eläydytään, voi olla myös ei-inhimillinen. Empatian kokemus sisältää Ruonakosken mukaan eläytymisen toisen tilanteeseen sekä pyrkimyksen kuvitella, mitä toinen tilanteessa kokee. Oma kokemus ja toisen kokemus erotetaan toisistaan, mutta empatiaa kokiessamme ”oma kehomme resonoi eläimen tekemien liikkeiden ja sen kohtaamien tilanteiden kanssa.” (Ruonakoski 2011: 254.)

Empatian ruumiillisuus painottuu fenomenologisessa teoriassa, jossa keho ymmärretään aistimisen ja kokemisen välineenä (Ruonakoski 2011: 58, 62). Kehollisuus on keskeistä etenkin, kun empatian kohteena on eläin, sillä vastavuoroinen kommunikaatio eläimen kanssa perustuu yhteisen kielen puuttuessa käytöksen ja liikkeen ymmärtämiseen.

Kinesteettisellä empatialla tai liike-empatialla viitataan erityisesti sellaiseen samastumiseen, jonka kohteena on toisen olennon keho ja kehon liike. Työssä Tuomo ajaa härkiä pakottaen ne kulkemaan määrättyyn suuntaan, suoraan peltosarkaa pitkin, auraa tai muuta työkalua perässään vetäen. Niillä on yhteinen suunta, yhteinen vetävä liike, mutta liikkeen suunnan ja tahdin päättää härkien ajaja. Pyhäsununtaina niin ihmiset kuin eläimet ovat vapaalla. Ihmisten vapaata liikkumista kuvataan jakson alussa, jossa Tuomo lähtee härkähakaan muiden hakeutuessa keinulle, kylänraitille tai niitylle. Härät puolestaan käyskentelevät haassa, jossa vapaa liikkuminen on rajoitetumpaa kuin ihmisillä, mutta kuitenkin vapaampaa kuin niiden ollessa tallissa tai työssä. Omasta halustaan ne tulevat Tuomoa vastaan veräjälle. Myöhemmin ajajan ja seuraajan roolit vaihtuvat: härkien siirtyessä kosken partaalle Tuomo seuraa. Pakkoa ei ole, liike on veräkaista ja lakkaa lopulta kokonaan, kun Tuomo ja myöhemmin myös härät nukahtavat.

Ruumiinfenomenologisesti voidaan ajatella, että kehollinen kokemus työn teosta ja levosta, pellossa tarpomisesta ja auran vetämisestä, syömisestä ja torkkumisesta kosken partaalla kauniina kesäiltana

tuottavat yhteisymmärrystä ja tunnesidettä eläimen ja ihmisen välille. Empatiasta kertoo se, että Tuomo ymmärtää työn olevan härille raskasta ja joskus vastenmielistä. Hän myös ymmärtää piiskaamisen sattuvan ja välttää lyömästä eläimiä: hän lyö ”taivaan tuulta, harvoin härkää”. Tuomo myös olettaa härkien tuntevan samankaltaista mielihyvää vapaasta laiduntamisesta kuin hän itse kokee vapaillastaan.

Pyhäillan kuvaus täydentää merkityksellisellä tavalla kuvaa Tuomon ja härkien suhteesta. Runon kerronnassa ja tarinan rakentumisessa idyllijaksolla on myös keskeinen rooli, sillä jakso valmistelee runon lopussa tapahtuvaa traagista käännettä. Kesäisen vapaillan verkkainen pysähtyneisyyden tunnelma luo runoon jatkuvuuden ja pysyvyyden ilmapiiriin. Jo Tuomon elämänvaiheista kertovassa ensimmäisessä jaksossa viitataan Tuomon ja härkien tasaisena ja muuttumattomana jatkuvaan elämään. Tuomo ”tallustelee” talon tantereilla työtä tehden ja viettää vapaahetkenensä härkien seurassa arvelen elämän jatkuvan samanlaisena vielä vuosia eteenpäin: ”vielä vuosia he käyvät / Tuomon turviss’ ikeen jynkän alla / Kaimalassa, Luiki niin kuin Poika.” (H-T: 179.) Tuomo ja härät elävät syklisessä ajassa, jota rytmittävät työn ja vapaahetkien vuorottelu. Tuomon aikakäsitys ei juuri eroa härkien ajasta. Sille on leimallista refleksiivisyyden puute, jota on totuttu pitämään eläimille ominaisena piirteenä. Refleksiivisyys tarkoittaa muun muassa sitä, että ihminen kykenee hahmottamaan ajallisuutta eri tavoin kuin eläin ja ottamaan huomioon myös mahdolliset tulevat kehityskulut (Ruonakoski 2011: 174).

Juuri tähän Tuomo ei kykene. Hän ei osaa kuvitella härstä eroon joutumista mahdollisena tulevaisuutena. Runon traagisuus syntyy osin siitä, että runoon rakennetaan vaihtoehtoinen, pyhäillan valoisasta ja leppoisasta mielentilasta kumpuava tulevaisuusnäkyvä, joka runon viimeisessä jaksossa lyödään murskaksi odottamattomalla ja julmalla tavalla.

## Härkämiehen kuolema

Runon kolmas jakso kuvaa, kuinka teurastaja saapuu taloon Tuomon poissa ollessa ja alkaa hieroa kauppoja talon härstä. Isäntä empii, mutta hinnan noustessa kyllin korkeaksi hän päättää myydä härät. Tuomon tullessa kotiin härät ovat poissa.

Tuli Tuomo metsäretkeltänsä,  
Riensi talliin kohden tovereita  
Ainoisia. Toki, tyhjänäpä  
Hinkalot hän löysi, nurkass’ ikeen  
Muistopatsahana murheellisna.  
(H-T: 182.)

Talon piika paljastaa totuuden tyyllä tavalla: ”Mitäs seisot, miesi, tirkistellen, / koska marssivat jo sarvijuhtas / kaupunkihin kohden kuolemaansa?” (H-T: 183.) Tuomolle uutinen on järkytys. Hän kuolee maattuaan viikon vuoteenomana.

Tuomon kuolema voidaan nähdä seurauksena menetetyistä elämänsisällöstä ja sen myötä menetetyistä elämänhalusta. Tuomon kalpeneminen sekä vajoaminen tiedottomuuden ja äänettömyyden tilaan kertovat kui-



tenkin myös tunnepohjaisesta reaktiosta ja syvästä emotionaalisesta empatiasta. Emotionaalisessa empatiassa on kyse toisen tunteen jakamisesta. Toisen kokema tunne havaitaan ja tunnistetaan, ja sen seurauksena ihminen kokee samankaltaisia tunteita myös itse. (Ruonakoski 2011: 124.)

Runo ei valota eläinten kokemusta myydyksi tulemisesta tai teuraaksi joutumisesta eikä Tuomo näe härkien kärsivän. Kaikkeen koettuun empatiaan liittyy kuitenkin aina kuvittelua (Ruonakoski 2011: 143). Runo jättää kertomatta minkälaiseksi Tuomo härkien kuoleman kuvittelee. Sen sijaan runon loppua leimaavat tyhjyyden ja poissaolon kuvat: tyhjä talli, tyhjät syöttökaukalot ja käyttöä vaille jäänyt ies. Tuomo vajoaa äänettömään apatiaan.

Härät ja Tuomo voidaan nähdä rahanahneuden uhreina. Isäntä myy härät, vaikka hänellä ei ilmeisesti ole mitään erityistä tarvetta rahoille. Siinä missä Tuomo ihailee härkien voimaa ja komeutta ja näkee ne työtovereina ja kumppaneina, kokee Kaimalan isäntä eläimet hyödykkeinä, joiden kautta voi tavoitella voittoa. Kaimalan isäntä arvostaa härkiä työjuhtina, mutta sokaistuu mahdollisuudesta hyviin kauppoihin. Tuomon suhtautumista eläimiin leimaa kunnioitus ja huolenpito, jonka perustana on ihmisen ja eläimen välinen vastavuoroinen suhde. Kaimalan isännällä ei ole kunnioitusta eläimiä eikä oikeastaan renkiäkään kohtaan, mikä käy ilmi runon epiliginomaisesta päätösjaksosta.

Talon emäntä ja isäntä surevat Tuomoa ja isäntä lausuu muistosaanat: ”Olipa tuo uskollinen mies, / Teki työnsä täyteen mittaan aina; / Mistä löydän hänen vertaistansa?” (H-T: 183–184.) Kuolemansa jälkeen Tuomo saa tunnustusta ahkeruudestaan, mutta isäntä ei kuitenkaan tunnu katuvaan päätöstään eivätkä hänen sanansa ilmaise todellista myötätuntoa tai surua Tuomon kohtalosta. Päälimmäisenä on harmi hyvän työmiehen menettämisestä. Talonväen välinpitämättömyyteen viittaa myös se, että Tuomo haudataan kirkkomaan pohjoispuolelle, jonne ylösnousemuksen aamun ei uskottu paistavan. Haudalle ei myöskään pystytetä ristiä tai kiveä. Ajan myötä unohtuvat sekä hautapaikka että mies itse.

Runon lopussa esiintyvä unohtuneen haudan motiivi on tuttu Kiven ”Ikävyys”-runosta, mutta samainen motiivi myös yhdistää ”Härkä-Tuomon” Runebergin runoelmaan ”Grafven i Perrho” (1831/1852). Runossa koivujen varjostama unohdettu hauta kätkee Tomas Hane -nimisen vanhan talonpojan ja hänen kuuden poikansa maalliset jäännökset. Pojat ovat kohdanneet väkivaltaisen kuoleman puolustaessaan kotiseutuun vierasta valloittajaa vastaan. ”Härkä-Tuomon” kannalta olennaista on, että siinä missä julma Hane kohtelee poikiaan kuin orjia, jotta pojat oppisivat pitämään yhtä ja uhrautumaan toistensa puolesta, Tuomo kohtelee härkiä tovereinaan ja rakastaa heitä kuin poikiaan. Hanen pojat eivät saa viettää vapaapäivää vaan heidät pakotetaan peltotöihin. Lopussa ikäänäntynyt isä kuolee ilosta kuullessaan petturiksi epäilemänsä pojan kostaneen veljiensä surmaajille ja kaatuneen sankarina. Tuomo taas kuolee surusta härkien jouduttua teuraaksi.

”Runebergin sotaisen sankarirunon vierellä vaikuttaa suorastaan mielenosoitukselliselta tuo realistinen näkymä, sarvijuhkien vieminen teurastettaviksi, jota vastaan Tuomon hirvittävää mykkää tunnetta katsotaan”,

kirjoittaa Lauri Viljanen (1953: 95). Moraaliselta ja eettiseltä kannalta ”Härkä-Tuomo” on ”Grafven i Perrho” -runon täydellinen vastakohta. Runebergin runoa hallitsevat väkivaltaisen koston ja siihen kytkeytyvän kunnian ihannoiti. ”Härkä-Tuomossa” humaani arvomaailma henkilöityy eläinvertausten kautta kuvattuun väheksytyyn henkilöön ja hänen eläinkumppaneihinsa. Ihmisarvo yhdistyy runossa kykyyn tuntea kiintymystä ja rakkautta, eikä se ole sidoksissa kunniaan, oppineisuuteen, asemaan tai – kaikkein viimeiseksi – rahaan.

### **Eläimet ja ”ihmisyyden pohjakulta”**

”Härkä-Tuomossa” ihmisen ja eläimen suhde nousee esiin merkittävässä aiheena jo runon alussa, jossa Tuomoa toistuvasti verrataan eläimeen. Eläinvertaukset korostavat Tuomon erilaisuutta ja erillisyyttä suhteessa muihin ihmisiin. Lukutaidottomana, puhumattomana ja vetäytyvästä Tuomokin on tavallaan vierasmaailmainen olento. Hänen maailmallaan on enemmän kosketuspintoja härkien maailmaan kuin ihmisten maailmaan. Hän ei ole kiinnostunut mistään inhimillisen kanssakäymisen muodoista, sillä härkien tarjoama hiljainen toveruus tuntuu vastaavan paremmin Tuomon käsityksiä merkityksellisestä yhdessäolosta.

Runossa eläimen ja ihmisen välistä sidettä tarkastellaan useasta näkökulmasta, ihmisen ja eläimen välistä rajaa välillä korostaen ja välillä hämärtäen. Näkökulmien vaihtelu voidaan liittää runon eri jaksoja hallitseviin tyylilajeihin. Realistisessa aloitusjaksossa kuvataan Tuomon ja härkien työtä tilanteessa, jossa miehen ja eläinten välinen hierarkia on jyrkkä. Tästä huolimatta kuvaukseen liittyy myös vuorovaikutukseen sekä äänensävyyn ja liikkeiden välityksellä tapahtuvaan kommunikaatioon perustuvaa empatiaa. Idyllijakso purkaa runon alussa rakennetun asetelman, jossa Tuomo ajaa härkiä pakottaen ne haluamaansa liikkeeseen. Tuomo asemoidaan passiiviseksi katsojaksi. Hän seuraa härkiä, tarkkailee niiden toimia ja eläytyy eläinten tilanteessa kokemaan mielihyvään. ”Härkä-Tuomon” idyllille on siis tunnusomaista ihmisen ja eläimen välisen hierarkian puuttuminen.

Runon lopussa epähierarkkinen suhde osoittautuu kuitenkin mahdollottomaksi. Härät ovat alisteisessa asemassa ihmisiin nähden, ja niiden valta määrätä omasta maailmastaan on äärimmäisen rajallista. Ne päätyvät teuraaksi sattumalta ja ilman syytä. Runon loppu tuntuu korostavan myös sitä, etteivät rajat kulje pelkästään ihmisen ja eläimen välillä vaan myös ihmisten välillä. Renkimiehenä Tuomokaan ei voi päättää omasta elämästään. Tuomon eläimenkaltaisuus ja vieraus muihin ihmisiin nähden johtaa siihen, että hänen kohtalonsa on lopulta sama kuin härillä. Tuomon kuoleman voi toisaalta nähdä myös uppiskaisuuden ilmentymänä ja protestina: kuoleamalla hän kieltäytyy alistumasta isännän päätökseen.

”Härkä-Tuomossa” eläimen ja ihmisen suhdetta kuvataan tavalla, joka on monella tapaa yleismaailmallinen mutta samalla tiettyyn historialliseen tilanteeseen ja sille ominaiseen eläinkulttuuriin sidottu. Päähenkilön suhde härkiin on runossa myös temaattisesti merkityksellinen. Lauri Viljasen mukaan ”Härkä-Tuomosta” välittyy ”harras, lämmin

arjenläheisyys” ja ”avuttoman ihmisen kunnioitus” (Viljanen 1953: 96). Viljo Tarkiainen mukaan ”ihmisyden pohjakulta hohtaa puhtaana karun pinnan alta” runon henkilökuvassa (Tarkiainen 1950: 275). On ilmeistä, että Kivi on ”Härkä-Tuomossa” halunnut sanoa jotain olennaista ihmisyydestä. Kiinnostavaa on, että sen sanominen tapahtuu runossa ihmisen ja eläimen suhdetta kuvaamalla.

## LÄHTEET

### Kaunokirjallisuus

Kivi, Aleksis 2000: ”Härkä-Tuomo” [H-T]. *Runot*. Helsinki: SKS, 175–184.  
 Runeberg, J. L. 1852: *Samlade skrifter. Andra bandet*. Örebro: J.M. Lind.  
 Topelius, Zacharias 1854/2010: *Ljungblommor. Zacharias Topelius Skrifter I*. Helsingfors & Stockholm: SLS & Atlantis. URL: [http://www.topelius.fi/pdf\\_zts/ljungblommor.pdf](http://www.topelius.fi/pdf_zts/ljungblommor.pdf) [11.6.2020]

### Muut lähteet

Lummaa, Karoliina 2010: *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.  
 Lummaa, Karoliina 2012: ”Vieraslajisuudesta vierasmaailmaisuuteen – lintujen kohtaamisen uutta runousoppia.” *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2013, 25–42.  
 Lyytikäinen, Pirjo 2004: *Vimman villityt pojat: Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen laji*. Helsinki: SKS.  
 Ruonakoski, Erika 2011: *Eläimen tuttuus ja vieraus: fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan kokemukseen*. Helsinki: Tutkijaliitto.  
 Sepänmaa, Yrjö 2009: ”Jälkisanat. Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista.” Teoksessa Pauliina Kainulainen ja Yrjö Sepänmaa (toim.), *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Helsinki: Palmenia, 220–223.  
 Tarkiainen, Viljo 1950: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Porvoo, Helsinki: WSOY.  
 Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. Porvoo, Helsinki: WSOY.  
 Waldau, Paul 2013: *Animal Studies: An introduction*. New York: Oxford University Press.

### Kirjoittaja

Eeva-Liisa Bastman, FT, tutkija  
 eeva-liisa.bastman@helsinki.fi